

9. Hatbrott och antirasistisk kriminalpolitik

David Assadkhan

Hatbrott och den svenska antirasismen

Hatbrott är varken ett nytt eller ett outforskat fenomen. Sedan dess terminologiska, akademiska och kriminalpolitiska genombrott i 1980-talets USA har detta paraplybegrepp för olagliga handlingar med hatmotiv även blivit en del av det svenska rättsmedvetandet. För ungefär 30 år sedan beslutade riksdagen att "rasistiskt våld eller diskriminering av människor på etnisk grund" skulle leda till en straffskärpning vid påföljdsbestämningen (Prop. 1993/94). Idag är hatbrott ett synnerligen aktuellt och (kriminal)politiskt relevant fält som engagerar både civila och offentliga aktörer. Detta tar sig uttryck i kriminalpolitiska interventioner som riktar sig mot ras- och hatmotiverade brott liksom i en vidgning av förståelsen av vilka som kan falla offer för brott med hatmotiv. Samtidigt som det går att tala om ett utvidgat hatbrottsofferskap finns det dock en osäkerhet om vilka handlingar som ska inbegripas i hatbrottskategorin. Detsamma gäller vilka ideologiska ställningstaganden som de olika partiernas vilja att ta till krafttag gentemot ras- och hatmotiverat våld grundas i, ställningstaganden som ofta förenar en annars splittrad riksdag.

Detta kapitel syftar till att belysa och problematisera denna samstämmiga antirasism som reglerandet av hatmotiverade beteenden kan sägas vara ett uttryck för. I kapitlet studeras den politiska och officiella hållningen gentemot hatmotiverad brottslighet i allmänhet och representationer av den "rasistiska" hatbrottslighetens olika aktörer i synnerhet. Genom att placera hatbrott inom en kriminalpolitisk och samtidshistorisk kontext tar kapitlet sikte på hur det presumtiva och förväntade hatbrottsofferskapet föreställs och konstrueras i offentliga utredningar och politiska utsagor, vilka uppfattningar om ras och rasism som dessa konstruktioner bygger på och för med sig samt hur hatbrott har formulerats som ett samhällsproblem och vilka lösningar detta problem påkallar. Materialet avgränsas till svensk offentlig

(kriminal)politik (jfr Carlbaum 2012), och utgörs av partipolitiska utsagor, förarbeten, offentliga utredningar, propositioner och departementsutlåtanden från 1990-talet och fram till nutid. Kapitlet studerar inte enbart reglerandet av hatmotiverade beteenden utan även de dominerande svenska uppfattningarna om ras och rasism som denna reglering bygger på.

Den kriminalpolitiska kontexten

Sverige beskrivs inte sällan som ett både antirasistiskt och feministiskt föregångsland i världen liksom som ett färgblint land som genomsyras av egalitära principer och som dessutom fram tills nyligen styrdes av världens första antirasistiska och feministiska regering (Hübinette 2013; Hübinette & Lundström 2014; Thomson 2020;). Denna bild av Sverige reproduceras även i olika attitydundersökningar där svenskar över lag framstår som antirasister (Hübinette & Lundström 2014; Mella, Palm & Brofalk 2011). Samtidigt finns en annan och till viss del motstridig bild som handlar om en växande ojämlikhet och rasism, inte minst i relation till ett växande antal hatbrott (Brottsförebyggande rådet 2015; Sveriges Television 2016). Centralt i denna studie är hur samhället, och i synnerhet offentliga texter och utsagor, begripliggör denna motsägelse liksom hur den hatmotiverade brottsligheten framställs som ett samhällsproblem. Att Sverige, liksom övriga delar av västvärlden, har försökt att bemöta hatmotiverad brottslighet genom diverse politiska verktyg är inte överraskande. Däremot har detta bemötande krävt ett formulerande av vad som utgör själva problemet liksom av vilka subjekt och fenomen som föreställs orsaka problemet i fråga (jfr Bacchi 2009).

Det är samtidigt viktigt att betona att det inte råder konsensus om vad som betraktas som ett hatbrott (Perry 2003). Idag utgör inte hatbrott ett specifikt brott utan i stället är hatbrott ett samlingsbegrepp vars ramar sätts av, inom, och genom, tre olika lagrum: hets mot folkgrupp (BrB 16 kap 8 §); olaga diskriminering (BrB 16 kap 9 §); och straffskärpningsregeln (BrB 29 kap 7 §). Den senare innebär att i princip *samtliga brott* kan räknas som hatbrott om det finns ett hatmotiv, vilket gör hatbrottsbeteckningen flytande och instabil (Granström, Mellgren & Tiby 2016). Denna instabilitet gör det intressant att studera hur förståelsen av hatbrott har utvecklats över tid. Föreställningar om förövarens förmodade hatmotiv och om offret som ett hatobjekt är centrala i de bestämmelser som syftar till att motverka hatmotiverad brottslighet. Att studera hatbrottsligheten är därmed ett sätt att belysa hur

synen på ras och rasism uttrycks på den svenska kriminalpolitiska arenan. Likaså kan en inblick i föreställningarna om hatbrottens förövare och offer visa på dominerande diskursers förståelse av etniska och rasmässiga konflikter i det svenska samhället.

Den svenska kriminalpolitiken kan förstås som ett avgränsat empiriskt och tillika *diskursivt* fält (Laclau & Mouffe 1985). 1993 års proposition *Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet* utgör det tidsmässiga startskottet för denna studie (Prop. 2001/02). Beteckningen hatbrott framträdde därefter i offentligt tryck först 1998 (se Ds. 1998b). 1990-talet utgör över lag en särskild period inom svensk kriminalpolitik. Bland annat, menar Henrik Tham (2011), kännetecknas årtiondet av en bred politisk konsensus rörande straff som ett verktyg för brottsoffrets upprättelse. På grund av ett ökande fokus på främlingsfientlighet uppmärksammades vidare invandrares och minoriteters potentiella offerstatus alltmer under 90-talet (Brottsförebyggande rådet 2016). Det är först under detta årtionde som hatmotiverad brottslighet börjar uppmärksammas och även statistikförs (Granström, Mellgren & Tiby 2016).

Det undersökta materialet består av riksdagsdebatter, interpellationer, motioner, offentliga utredningar, propositioner och departementsutlåtanden vilka alla har det gemensamt att de syftar till att formulera en antirasistisk kriminalpolitik. Det juridiska materialet har hittats via databasen JUNO, som innehåller samtliga svenska lagar och förordningar, med hjälp av sökorden "rasism", "rasistisk brottslighet", "hatbrott", "diskriminering" och "hets". Riksdagsmaterialet har i sin tur insamlats via riksdagens hemsida med hjälp av samma typ av sökord.

Denna studie skiljer mellan det vi till vardags benämner som politik och det politiska (se Mouffe 2008). Chantal Mouffe menar att det politiska utgör "den dimension av antagonism som är konstitutiv för mänskliga relationer" (Mouffe 2008, s. 18). I detta hänseende är konstruktioner av offer- och förövarskapet i relation till hatbrott politiska. De bygger på diskurser som exkluderar alternativa betydelser, samtidigt som de dominerar, eller hegemoniserar, en samhällelig förståelse av frågan. Studiens teoretiska och metodologiska ramverk genomsyras av en *problem driven ansats* inspirerad av Carol Bacchis (2009) formulering "what's the problem represented to be?" Fråga är alltså, hur framställs ett fenomen som ett problem och hur

(re)presenteras detta problem på en diskursiv nivå? I Mouffes och Bacchis (1999, 2009) efterföljd betraktas den undersökta hatbrottsfrågan inte som objektivet given utan som något som måste ges form, artikuleras och bli "naturligt" på den politiska arenan (jfr Carlbaum 2012; Tollin 2011).

I relation till denna diskursteoretiska förståelse av hur ett problem konstrueras betraktas det insamlade och undersökta materialet som ett diskursivt fält där hatbrott utgör en flytande beteckning som ges mening och blir till något som går att åtgärda samtidigt som den riktar sig mot vissa subjekt och inte mot andra. "We are governed through problematisations", menar Bacchi (2009, s. xi), "rather than through policies".

Ett problem blir till

Studien tar sin utgångspunkt i 1993 års proposition *Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet* (Prop. 1993/94) som har kommit att ses som startskottet för dagens hatbrottslagstiftning (se Granström, Mellgren & Tiby 2016; Prop. 2001/02; Tiby 2005). Propositionen lades fram av den dåvarande borgerliga regeringen och föreslog införandet av en särskild straffskärpningsprincip som konkret innebär att det är en försvårande omständighet om ett brott mot person begås till följd av dennes ras, etniska ursprung eller annan liknande omständighet (Brottsbalken 29:2:7; Prop. 1993/94). Den utredning som låg till grund för propositionen föreslog även att en ny straffbestämmelse med avseende på organiserad rasism också skulle införas i brottsbalken. Regeringen gjorde emellertid bedömningen att utredningens förslag inte skulle få avsedd effekt, liksom att en sådan bestämmelse skulle kunna skada rättssäkerheten (Prop. 1993/94, s. 24). Vad som dock ansågs kunna ge effekt var att värna om invandrarna, vilka hotades av en framväxande främlingsfientlighet, med hjälp av en straffskärpningslagstiftning. I propositionen framgår det att det är av största vikt att Sverige ska vara ett land fritt från rasism:

Regeringen anser att Sverige skall vara ett land där människor från skilda kulturer och med skilda livsåskådningar skall kunna leva sida vid sida i god samverkan. Alla tendenser till främlingsfientlighet och rasism skall bekämpas. (Prop. 1993/94, s. 34)

Godtar vi rasistiskt våld eller diskriminering av människor på etnisk grund, godtar vi ett beteende som i förlängningen hotar hela det demokratiska samhället. Vi kan

alla i något sammanhang pekas ut som "annorlunda" och bli intoleransens offer.
(Prop. 1993/94, s. 15)

Mot bakgrund av ovanstående citat blir hatets offer inte en enskild individ, utan det svenska samhället i stort, och demokratin blir samtidigt ett betydelsebärande tecken i diskursen om en antirasistisk lagstiftning. Samtidigt existerar inte denna diskurs i ett vakuum, utan den är relaterad till de skeenden och föreställningar som kännetecknade 1990-talets Sverige.

1990-talets början kännetecknades både av en politisk oro för högerextrema, nazistiska och fascistiska rörelser frammarsch och av en individualistisk tidsanda till följd av nyliberalismens genombrott (Brottsförebyggande rådet 2002; von Hofer 2011, s. 191–192; Meyer 2014). Hatbrottslagstiftningen trädde i kraft 1994 och Säkerhetspolisen började under samma år att kartlägga brott med rasistiska motiv (Säkerhetspolisen 1997). I riksdagen diskuterades samtidigt hotet från den växande extremhögern liksom vilka kriminalpolitiska verktyg som skulle kunna utvecklas för att stoppa densamma.

Som en följd av detta inleddes ett arbete med att försöka begripliggöra främlingsfientlighetens natur och med att försöka förstå *varför* personer begår hatbrott. Både den borgerliga propositionen från 1993 (Prop. 1993/94), och inrikesdepartementets senare rapport från 1998 (Ds. 1998a), betonade att hatets mekanismer i viss mening är ofrånkomliga. Medan propositionen skrev att "osäkerhet[en] inför det nya och främmande är en naturlig reaktion" (Prop. 1993/94, s. 15), konstaterade rapporten att "distinktion[er] mellan 'vi' och 'dom' tycks tillhöra det mänskliga psyket" (Ds. 1998a, s. 104). De båda texterna anslöt sig således till en förståelse av *andrafiering* som något oundvikligt och därtill avhängigt "lokala normer" (ibid.). Möjligen var det utifrån samma idé som 1993 års proposition varnade för att alla människor "i något sammanhang [kan] pekas ut som 'annorlunda' och bli intoleransens offer" (Prop. 1993/94, s. 15).

1993 års proposition noterade vidare att det egentligen inte är "rasistiska organisationer" som bör bekämpas, och inte heller de som sysslar med "brott med rasistiska inslag" (Prop. 1993/94, s. 23). Snarare var det rasismens synliggjorda existens vid sidan av andra, redan kriminaliserade, handlingar, som skulle bekämpas. Propositionen uttryckte en vilja att "alla tendenser till

främlingsfientlighet och rasism skall bekämpas" (ibid., s. 34), men uppfattade också att det fanns en begränsning rörande hur långt det straffrättsliga kan gå i "lagstiftandet mot rasism":

Utredningen [för åtgärder mot etnisk diskriminering] föreslår att straffskärpningsgrunden skall avse inte bara motivet för brottet utan att den skall omfatta också brott med rasistiska inslag. Regeringen ställer sig tveksam till denna lösning. Det finns en uppenbar risk att bestämmelsen, om varje inslag av ovan berört slag skall utpekas som en direkt straffvärdehöjande faktor, blir alltför allmänt hållen och tappar i precision. Det bör därvid påpekas att mer allvarliga inslag av rasism och liknande kränkningar i ett handlande i sig ofta utgör ett särskilt brott, exempelvis hets mot folkgrupp eller förolämpning. (Prop. 1993/94, s. 23)

Propositionen är genomgående tydlig med intentionen att inte förbjuda rasism *per se*, vilket möjligen kan förstås som en konsekvens av att rasism inte definieras. Samtidigt hänvisar den till lagrum vilka redan reglerar "allvarlig" rasism. Att förbjuda rasism kan i stället te sig odemokratiskt, och rentav som onödigt just i Sverige för "i Sverige råder en i det närmaste total enighet om att rasism är oacceptabelt och oförenligt med de värderingar och normer som råder i samhället och att rasistisk verksamhet bör bekämpas med kraft" (Prop. 1993/94, s. 24). Således pekar propositionen dels på samhällets redan existerande intolerans mot intolerans, dels på nödvändigheten i att bemöta tendenser till rasism straffrättsligt. Rasism föreställs som närmast icke-existerande, eller som allmänt oacceptabel i Sverige. Det betonas att rasism inte inryms i det svenska samhället vilket i sin tur gör att antirasismen betraktas som en konsensusnorm.

Samtidigt vill propositionen värna om viktiga demokratiska rättigheter som till exempel friheten att bilda föreningar för fritt utbyte av åsikter. En möjlighet kan därför vara, fortsätter propositionen, "att kriminalisera bildande av, deltagande i och stöd till sådana rasistiska organisationer som strävar efter att med våldsamma metoder förverkliga sina rasistiska syften" (ibid.). Vad som framkommer är följaktligen en vilja att inte kriminalisera det som benämns som rasism genom lagstiftning utan att införa en straffskärpning av redan kriminaliserade handlingar som utförs med tydliga rasistiska motiv, som att exempelvis "bränna en moské" (ibid., s. 23). Propositionen syftar med andra ord inte på existensen av en etnisk och rasmässig ojämlikhet i det svenska samhället och det är inte rasism i sig som propositionen vill åt, utan den synliggjorda rasismen. I detta sammanhang

fungerar inte sällan användandet av extremfall som mordbrand som exempel för att beskriva en pågående hatbrottstrend, där hela det svenska samhället blir till ett brottsoffer (Tham 2011).

På en individuell nivå blir offerskapet inte konstant utan situationellt. Det är endast när personer som rasifieras som icke-vita blir offer för en brottslig handling och samtidigt upplever att offerskapet beror på rasifiering som hatbrott kan konstateras. Det är på så sätt själva processen att rasifieras som kriminaliseras, det vill säga propositionen markerar emot och syftar till att förhindra brottets *rasmässiga* dimension. Våldet ska helt enkelt helst vara färgblint.

I propositionen hittas även föreställningar om vilka som förmodas utföra dessa handlingar, liksom hur dessa personer ska hanteras:

De som attackerar eller hotar människor därför att de kommer från ett annat land eller en annan kultur skall veta att han eller hon därmed ställer sig vid sidan av de normer som gäller i Sverige och att det diskriminerande motivet betraktas som en försvårande omständighet när handlingen sedan skall bedömas i svensk domstol. (Prop. 1993/94, s. 16)

Citatet synliggör en syn på förövaren som någon som inte bara överträder lagen utan som någon som är rasmässigt motiverad och därigenom bryter mot det svenska samhällets antirasistiska övertygelse. Den rasmotiverade förövaren blir, likt rasismen som sådan, därmed en företeelse som står utanför samhället. Detta sker dels via påståenden om att "en moralisk grundsyn" (Prop. 1993/94, s. 14) genomsyrar svenskarna, dels genom formuleringar som säger att "etnisk diskriminering har en klart moraliskt nedsättande innebörd" (ibid., s. 63). Följaktligen blir hatbrottsförövaren inte bara avvikande i termer av brottsbenägenhet, utan i grunden avvikande från samhällets gemensamma moral, eftersom hen "ställer sig vid sidan av de normer som gäller i Sverige" (ibid., s. 16). Sverige framställs därmed som antirasistiskt i sin essens.

Propositionen föreslår vidare olika åtgärder mot rasism, beroende på hur rasismen gestaltar sig. Det finns en ambition i propositionen att bestraffa hets och hat hårdare samt att hatmotiv vid brott mot person ska innebära skärpt straff. Samtidigt finns det en önskan om att behandla förövarna, snarare än att straffa dem. Det finns vidare en idé om att rasism utgörs av en uppsättning

åsikter vilka både kan och ska bemötas med ord. "Det främsta vapnet i kampen mot rasism är en öppen debatt", framhålls i propositionen. (ibid.). Den förövare som konstrueras kan således te sig tudelad. Det handlar å ena sidan om en förövare, som till följd av sin ideologiska övertygelse begår ett brott, men skulle personen i fråga argumentera för sin övertygelse i en debatt så kan ingen bestraffning äga rum (jfr Flyghed 2013).

Att fördöma rasistiskt våld blev ett ledmotiv i den antirasistiska kriminalpolitiken sådan den formades under 1990-talet och även på 2000-talet. Under en interpellationsdebatt i riksdagen i oktober 1995 diskuterades rasistiskt våld och regeringens strategi för att skydda utsatta grupper. Dåvarande justitieminister Laila Freivalds inledde anförandet med att deklarerat att "det råder en i det närmaste total enighet om att rasism är oförenlig med de värderingar och normer som råder i samhället" och hon tillade att "alla uttryck för rasism bör bekämpas med kraft" (Prot. 1995/96, Anf. 1). Även en representant från den borgerliga oppositionen framställde rasismen som en anomali som skulle bemötas *repressivt*:

De som begår våldsbrott mot andra på grund av deras hudfärg, hårfärg, språk eller vanor förtjänar inte annat än vårt gemensamma fördömande och bestraffning. Våldet står för barbariet och för det laglösa samhället (ibid., Anf. 5)

En hatbrottsförövare som uppfattas som en avvikelse och i det närmaste som ondskan själv legitimerar därmed att samhället bestraffar denne hårt (jfr Listerborn, Molina & Mulinari 2011, s. 18). Ett par år senare, vid 90-talets slut är det rasistiska våldet återigen ett återkommande tema i riksdagen. Att marginaliserade grupper fortsätter att utsättas för våld framställs, återigen, som ett resultat av en *brist på lagstiftning*; som en vänsterpartistisk riksdagsledamot uttrycker det: "att dessa främst nynazistiska grupper över huvud taget tillåts begå sådana [hat]brott är helt och hållet vårt ansvar som lagstiftare" (Prot. 1998/99, s. 87). Frånvaron av en fungerande lagstiftning föreställdes vidmakthålla rasismens samhälleliga närvaro.

Nya begreppsapparater

I samband med framväxten av hatbrott som ett problem framställdes de moraliskt avvikande personerna som boven i dramat. Även efter millennieskiftet fick nazister och högerextremister förkroppsliga det stora hotet mot det antirasistiska nationsbygget. I februari 2001 publicerade

regeringen skrivelsen *En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering* (Skr. 2000/01). Skrivelsen skiljer sig i viss mån från tidigare sätt att förstå rasism på, som denna gång även inkluderar "vardagsdiskriminering" (ibid., s. 6) och "diskriminerande mekanismer" (ibid., s. 9). Det är vidare inte endast genom kriminalpolitik som rasismen ska bekämpas utan också genom omfördelning av resurser. Enligt skrivelsen är nämligen social exkludering en grogrund för rasistiska grupperingar, vilka "inte sällan [växer] på orter som drabbats hårt av strukturuomvandling och arbetslöshet" (ibid., s. 24). Samtidigt individualiseras rasismen då den typiska hatmotiverade förövaren framställs som tillhörande den svenska naziströrelsen som drivs av att vilja "rädda den vita rasen" (ibid., s. 18).

Skrivelsen gav upphov till en debatt i riksdagen som kretsade kring vilka insatser som krävdes för att bekämpa rasismen. I citatet nedan synliggörs ett slags förundran över hatbrottens existens:

Det är oerhört viktigt att vi flyttar fram positionerna när det gäller de [hat]brotten, att vi tydligt markerar med vilken stränghet staten ser på brotten. Hatbrotten bärs ofta fram av en perverterad politisk syn, där människor inte alls har något värde om de har en homosexuell läggning eller en annan hudfärg. Liksom när det gäller sexualbrott tror jag att en tydligare markering från statens sida mot dessa brott kan ha en förebyggande effekt [...]. (Prot. 2000/01, s. 53)

Genom att staten visar stränghet i form av frihetsberövande straff förväntas "den perverterade politiska synen" försvinna (jfr Feeley & Simon 1992). Visionen är fortsatt att icke-rasism ska råda i Sverige. År 2001 lyfte den dåvarande socialdemokratiska minoritetsregeringen frågan om ett tillägg i lagen om "hets mot folkgrupp" för att även inkludera sexuell läggning. Reformen torde, menade propositionen, även ur "ett samhällsekonomiskt perspektiv [...] kunna medverka till besparingar för staten i form av bl.a. minskad brottslighet" (Prop. 2001/02, s. 59). Den grupp som lagen riktades mot hävdades "hämta[r] näring ur den hat-, hot- och hetspropaganda mot homosexuella som grupp som bedrivs av flertalet nazistiska och i övrigt högerextremistiska grupperingar och nätverk i vårt land" (ibid.). Propositionen gav uttryck för den kriminalpolitiska idén om att minska den hatmotiverade brottsligheten genom att förbjuda hetspropagandan. Denna propaganda förmodades emanera från nazistiska och högerextremistiska grupperingar, vilka än en gång kom att stå för något osvenskt.

Även ambitionen att vilja utbilda bort rasism med hjälp av kunskap uttrycktes i ett antal offentliga texter. I inrikesdepartementets rapport *Rasistiskt och främlingsfientligt våld* (Ds. 1998a) lyftes ungdomar fram som särskilt mottagliga för "rasistiska budskap", vilket i sin tur, enligt rapporten, kan "medföra en ökning av rasism och främlingsfientlighet, särskilt bland ungdomar, och därmed också av rasistisk och främlingsfientlig brottslighet" (ibid., s. 96). Inrikesdepartementet uttryckte dessutom en oro för "rasistiska tendenser" i skolan. Den nya, "mångkulturella skolan" krävde att en ny typ av kunskap behövde ingå i lärarutbildningen och i synnerhet "kunskaper om demokrati, mänskliga rättigheter, nazism [och] rasism" (ibid., s. 28). I *Steg mot minoritetspolitik* (SOU 1997) framhölls också att "genom att utdöma fängelsestraff även till yngre personer [har domstolen] visat att [det rasistiska] brottet är av allvarlig art" (ibid., s. 60).

Under 1990-talet kom också en utvidgning av hatbrottsofferskapet att äga rum genom att nya hatbrottsoffergrupper aktualiserades. År 2002 lade regeringen fram propositionen *Hets mot folkgrupp, m.m.* (Prop. 2001/02) med syftet att skydda den icke-heterosexuella delen av befolkningen. Propositionen föreslog en grundlagsändring i tryckfrihetsförordningen, i vilken "sexuell läggning" hädanefter skulle läggas till, tillsammans med "missaktning för folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung [eller] trosbekännelse" (ibid., s. 5). Samtidigt fanns det röster i den dåvarande riksdagen som uppfattade utvidgandet som ett hot mot yttrandefriheten:

Men det är en subjektiv bedömning vad som är kränkande. Det skiftar med samhällets utveckling och åsiktsbildning ute bland människor, de vi företräder. Lagen är till för att skydda alla individer. [...] Vi har ändå en religionsfrihet och en yttrandefrihet som jag tycker är viktig att värna. Varje nytt tillskott till hetslagstiftningen blir ytterligare en inskränkning och ytterligare en osäkerhet när man ska diskutera så svåra frågor som livsåskådningsfrågor. (Prot. 2002/03, s. 40, 42)

Denna konflikt mellan hat- och hetslagstiftningen och yttrandefriheten är central i sammanhanget och mot bakgrund av ovanstående citat går det att uppfatta en hatbrottsanmälan som ett hot yttrandefriheten och därmed också mot demokratin.

Jacobs och Potter (1998, s. 131) har även argumenterat för att hatbrottslagstiftningen skapar en offerhierarki och bidrar till samhällets balkanisering. Propositionen verkar också ha varit medveten om denna problematik:

Ändringen är således inte avsedd att hindra en fri och saklig debatt om exempelvis homosexualitet som företeelse. För straffbarhet bör i stället krävas att det är fullt klart att uttalandet överskrider gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion. (Prop. 2001/02, s. 60)

Här framstår det som om ett "neutralt" meningsutbyte fungerar bättre än lagstiftning och straff. Inom en neoklassicismisk viktologisyn är även detta perspektiv en central komponent. Benjamin Mendelsohn skiljer mellan det "ofrivilliga" brottsoffret och det "latenta" offret (Mendelsohn 1982, s. 62). Den förstnämnda kan få upprättelse för en kränkning, men endast genom att framställa sig som ett icke-latent brottsoffer. Detta påminner även om marknadens logik, inom vilken rättigheter erbjuds dem som förtjänar det (jfr Tesfahuney 2005). Att "övertala" bygger på övertygelsen att *politiska subjekt* kan samtala och debattera på lika villkor (Laclau & Mouffe 1985). John Rawls har uttryckt det som att "[t]hose who express resentment must be prepared to show why certain institutions are unjust or how others have injured them" (Rawls 1971, s. 553). Kritiker av (ny)liberalismen har belyst hur marginaliserade grupper kan erkännas inom en liberal diskurs samtidigt som deras underordning vidmakthålls (se Roberts & Mahtani 2010). Nyliberalismen reproducerar en upplevelse att "existing social hierarchies neutrally express the relative values of various populations to society" (Johnson 2017, s. 16). Möjligheten till en "fri och saklig debatt" bör därmed förstås i relation till idén om att en maktordning är *icke-hierarkisk*. Samtidigt vittnar ambitionen att "[l]agen är till för att skydda alla individer" (Prot. 2002/03, s. 40) om en föreställning att ingen form av offerskap ska privilegieras. Liksom i 1993 års proposition kan nämligen alla "bli intoleransens offer" (Prop. 1993/94, s. 15). Den officiella svenska antirasismen förstår därmed rasism som en fråga om våld mellan individer snarare än som ett strukturellt och *systematiskt* våld.

Heder eller hat

I det föregående avsnittet framgick det att samtidigt som termen vardagsdiskriminering dök upp på det offentliga utredningsväsendets agenda uttrycktes ett (kriminal)politiskt motstånd mot ett strukturellt angreppssätt

på rasism som till och med sågs som ett hot mot det demokratiska samtalet. Parallellt med detta framträdde även en annan utsatthetsrisk vid denna tid. Den icke-vita befolkningen riskerade nämligen inte bara att utsättas för brott med hatmotiv, utan även för brott med hedersmotiv. Det senare brottstypen förkroppsligades av en ny form av förövare som var patriarkala och förtryckande.

I Arbetsmarknadsdepartementets skrivelse *Integrationspolitik för 2000-talet* (Skr. 2001/02) redogjordes för den integrationspolitik som hade utvecklats under 1990-talet. Riksdagen hade år 1997 infört en ny integrationspolitik, som avsåg att ersätta den tidigare invandrapolitiken. Det fanns farhågor för ett tudelat samhälle till följd av en misslyckad integration och skrivelsen behandlade bland annat just integrationsfrågan. I den redogjordes också för vilka medel som avsatts för att skydda utsatta barn i patriarkala familjer och integrationspolitiken beskrevs som "en nyckel i arbetet med att motverka förekomsten av denna typ av förtryck i Sverige" (ibid., s. 109). De patriarkala familjerna blev ett ledord i bekämpandet av det "hedersrelaterade våldet" och i skyddandet av dem som vill "leva ett liv som liknar andra unga kvinnors och som går emot familjens värderingar" (ibid.). Om hatbrottens förövare har konstruerats som Andra svenskar i form av nazister så kom hedersvåldets förövare nu att konstrueras som Andra icke-svenskar. Efter 1990-talet kan en ny, förskjuten jämställdhetsdiskurs sägas ha utkristalliserats. Enligt Hübinette och Lundström (2014) kännetecknades perioden av en jämställdhetspolitik som inte bara tycktes hotad av extremhögern utan alltmer av icke-vita Andra. I denna studie framkommer en vilja att bekämpa strukturella ojämlikheter, samtidigt som nya former av "hat" och "förtryck" görs synliga i de offentliga utsagorna. I hatbrottssammanhang är det visserligen fortfarande ett fokus på förövarens motiv och det som offret representerar. Samtidigt sker en åtskillnad mellan hedersmotiv och hatmotiv och i synnerhet vad beträffar förövarens intentioner. Att försvara sin heder kopplas till icke-vita Andra medan extremhögern kopplades till att hata sin nästa.

När den efterföljande alliansregeringen redogjorde för sin syn på bekämpandet av hedersvåld hävdades det att denna kunde "ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar" (Skr. 2007/08, s. 13). I motionen *Nationell handlingsplan mot hedersrelaterat våld* (Motion 2006/07) föreslogs en rad åtgärder för att förhindra det hedersrelaterade våldet,

däribland krav på "hälsointyg vid besök i hemländer" (ibid., s. 1). För att vidare förebygga denna typ av brottslighet krävdes utbildning och myndighetsinsatser:

Det är [...] viktigt att understryka betydelsen av kunskapsspridning om hedersproblematiken som en del i det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld. Utbildning rörande andra kulturer och hedersproblematiken bör prioriteras och ges till myndighetspersoner, skolpersonal och politiker för att förbättra kunskaperna om hedersrelaterat våld och medvetandegöra våldets omfattning. (Motion 2006/07, s. 3)

Samtidigt går det att skönja en viss osäkerhet inför skiljelinjen mellan heder och hat. Lagrummens instabilitet gav upphov till en motion som belyste denna osäkerhet:

Det saknas nu ett helhetsgrepp kring arbetet mot hatbrott. I många fall är det svårt att skilja mellan hatbrott, hedersrelaterat våld och våld i nära relationer, till exempel. Detta kan till exempel vara fallet när en person utsätts för våld eller hot om våld från sin ursprungsfamilj, för att personen är homosexuell. Är detta ett hatbrott, ett hedersrelaterat brott eller är det fråga om våld i en nära relation? (Motion 2011/12a, s. 1-2)

Heder- och hatbrott behandlades som två skilda men besläktade problem vilka i båda fallen gick att koppla till både ras, kultur och struktur. För att tala med Bacchi (2009) går det att fråga sig vad problemet med dessa brott förmodades vara. Citaten ovan synliggör ett flytande offerskap som definieras utifrån förövarens motiv. Detta kan möjligtvis tolkas som att det brott som associeras med respektive handling och offergrupp är avhängigt av hur den potentiella förövaren framställs. Även om motivet är centralt efterfrågas samtidigt en distinktion mellan "heder" och "hat". Hedersdiskursens associationer till ursprung, seder, tradition och kultur gav sken av att en annan typ av brottslighet förelåg. Om rasismen förkroppsligas av vissa extrema, vita Andra, kopplas hedersproblematiken till vissa extrema, icke-vita Andra.

Kulturens primat inom hedersdiskursen, som i synnerhet blir tydlig i relation till talet om "[u]tbildning rörande *andra* kulturer" (Motion 2006/07, s. 3; min kursivering), går att jämföra med diskursen om hatbrott. De högerextrema rasmotiverade förövarna är ofrivilligt fångade i en struktur, medan de hedersmotiverade invandrarna är självmant delaktiga i en kultur. Alternativt

kan dessa två brott, heders- respektive hatbrott, förstås som olika väsen, genomsyrade av olika diskurser inom vilka struktur respektive kultur görs till nodalpunkter (Laclau & Mouffe 1985). Verktögen för bekämpandet av båda brotten är emellertid desamma. Både rasismen och hedersförtrycket uppfattas tillhöra *de Andra* (se Bäcklin 2011), och sägs kunna bekämpas genom ökad kunskap, förbättrade administrativa rutiner och inte minst straffskärpningar.

Att bryta en struktur

Kampen om hur "problemet med rasism" ska definieras återkommer ständigt i det offentliga samtalet om hatbrott under 1990- och 2000-talen. Detta samtal kännetecknades av en antirasistisk konsensus över partigränserna. Vidare tycks även den hatmotiverade brottslighetens problematik vara intimt förbunden med den nationella självbilden sådan den förmedlas i den offentliga diskursen. Nationen och demokratin är de konstanter som den antirasistiska lagstiftningen ska skydda och få alla att värna om. I samband med denna strävan skapas även en bild av hur samhället ser på sig själv och sina medborgare, där vissa Andra ses som berikande medan andra ses som ett hot. Viljan att bevara "det demokratiska samhället" (Prop. 1993/94, s. 15), "det mångkulturella samhället" (SOU 1997), och, inte minst, Sverige som ett "föregångsland" (Skr. 2007, s. 5) pågår parallellt med inkludering av nya grupper som anses vara i särskilt behov av skydd.

År 2012 utvidgades offerskapet till att även inkludera transfobiska hatbrott, vilket en motion uttryckte som en nödvändighet för att "människors sexuella läggning eller upplevda könstillhörighet inte ska anses vara en belastning" utan snarare "något som berikar samhällets mångfald" (Motion 2011/12b, s. 1). Denna strävan efter att de Andras upplevelse bör räknas som "vår", att en inkludering i lagstiftningen uppfattas som ett kriterium på delaktighet i nationsbygget, och idén om att de Andra berikar och skapar mångfald, kan ses som en fortsättning på hur offentliga utsagor har konstruerat det rasifierade offerskapet sedan 1990-talet. Även om utsattheten beskrivs som vardaglig, föreställs den inte som ett symptom på hur samhällets strukturer och normer skapar de marginaliserade gruppernas utanförskap. Genom att inkludera olika minoriteter i juridiska sammanhang förväntas denna marginalisering motverkas, samtidigt som samhällets inkluderande narrativ utvidgas. Denna

process kräver dock en motsida, något som står utanför samhället och som hotar denna inkludering.

I utredningen *Främlingsfienden inom oss* (SOU 2012), som den förre folkpartiledaren Bengt Westerberg stod bakom, konstaterades det att de främlingsfientliga Andra dels inte nödvändigtvis är kritiska mot islam och invandrare av ideologiska skäl, dels att integrationen på sikt torde eliminera denna inställning:

[Det] finns skäl tro att långt ifrån alla som är negativa till islam och muslimer är det av ideologiska skäl. Hos de allra flesta torde den negativa attityden grunda sig i osäkerhet och okunskap. [...] Med ökade kunskaper, förvärvade framförallt genom egna erfarenheter och möten med personer med muslimsk tro, finns hopp om att attityder ska påverkas mot ökad respekt och förståelse. (SOU 2012, s. 147)

I texten likställs negativa inställningar med okunskap. Således blir utbildning om de Andra en åtgärd för att korrigera felaktiga attityder. Kunskapsfokuset är en kontinuitet från inrikesdepartementets rapport, som även den lyfte fram utbildning som en lämplig åtgärd riktad mot unga förövare i riskzon att begå hatbrott (Ds. 1998a, s. 28), liksom 2006 års motion om kunskapsspridning om "hedersproblematiken" (Motion 2006/07, s. 3). Emellertid förväntas kunskapen öka genom närhet till de Andra, det vill säga genom "möten med personer med muslimsk tro" (SOU 2012, s. 147). Med fokus på att förändra förövarens motiv synliggörs även tendensen till att individualisera ett problem som snarare vittnar "om en problematik på samhällsnivå" (Tiby 1999, s. 218). Integrationen av de Andra framstår i citatet som ett medel för att förändra attityder och, vidare, som ett verktyg i bekämpandet av främlingsfientlighet och det främlingsfiendskap som hävdas finnas inom oss. Samtidigt talar texten ur denna synvinkel till en viss typ av läsare. Med beteckningen "oss" förutsätts en viss mottagare som formeras mot Andra (se Carlbaum 2012, s. 171ff).

I utredningen *Främlingsfienden inom oss* (SOU 2012) diskuteras även rasism som en systematisk, institutionell, och, återigen, vardaglig företeelse. Vardagsrasismen återspeglas exempelvis inte i statistiken, menar utredningen: "på offentliga platser och institutioner utsätts dagligen ungdomar med mörk hudfärg [...] för sådan [vardagsrasism]" (ibid., s. 147). Vidare konstateras det att främlingsfientligheten är synnerligen svårsmärkbar och att anmälningsbenägenheten vad gäller hatmotiverad brottslighet är låg,

samt att det dessutom "bara [är] en bråkdel som hos polisen registreras som hatbrott" (ibid., s. 137). Det hävdas därför vara önskvärt att förändra polisens administrativa rutiner även om det "skulle leda till en kraftig uppgång i brottsstatistiken" (ibid., s. 125). De förslag som framförs i utredningen påminner till stor del om de som sedan länge har dominerat det offentliga utredningsväsendet, det vill säga att rättsväsendet ska ta hatbrotten "på allvar", samt att regeringen ska ge "i uppdrag till berörda myndigheter i rättsväsendet att vidta åtgärder som säkerställer att hatbrott kan följas genom rättsprocessen och att det därmed kan tas fram statistik av högre kvalitet" (ibid., s. 357).

Vad som blir tydligt vad gäller denna vision om det våldsfria samhället, fritt från främlingsfientlighet, och hur det ska realiseras, är hur det blir till en fråga om administration genom myndigheters kunskapsproducerande kartläggningar och risk- och konsekvensanalyser (jfr Feeley & Simon 1992). Denna tendens inom svensk jämställdhetspolitik har Katarina Tollin beskrivit som "[f]örlusten av en revolutionär horisont", vilket innebär att politiken i stor utsträckning "ägnas åt att inkludera eller representera [och] få förtrycket erkänt inom ramen för det befintliga samhället" men inte att "vara delaktig i utformningen av ett omstörtande alternativ" (Tollin 2011, s. 168). Med andra ord finns det en tendens att hatbrottsdiskursen inkluderar allt fler identiteter, men icke desto mindre misslyckas den hela tiden med att erkänna den samhälleliga faktorn. I anslutning till detta synliggörs även hur en antagonistisk Andra upprätthålls i form av nazisterna, vilka hotar samhällets utopiska vision om våldsfrihet. Samtidigt finns även tendenser till att offret föreställs som varande i en konstant riskzon för att drabbas vilket är en alarmism som myndigheter också utnyttjar (se Lernestedt 2011). Den tidigare hatbrottsforskningen beskrev inte sällan just rasmotiverat våld som en "stranger danger", det vill säga att den hatmotiverade gärningspersonen utgjordes av en okänd person som oprovocerat och hastigt begick våldshandlingen i fråga (Perry 2001; se även Lawrence, 1999). Denna offer- och gärningspersonrelation har även framhållits i en rad undersökningar (Bowling 1999; Mason 2005). Emellertid har denna bild kommit att problematiserats, bland annat för att just hatbrottsanmälningar ytterst är beroende av offrets relation till gärningspersonen och att det följaktligen på grund av mörkertalet inte går att med säkerhet uttala sig om relationsstrukturen (Granström, Mellgren & Tiby 2016; Mason 2005), vilket i sin tur kan bero på att hatbrottshändelser har normaliserats och blivit vardag för

dem som drabbas (se Young 1986). Det har även diskuterats hur den politiska diskursen om "stranger danger" har påverkat den kriminalpolitiska åtgärdsstrategi som har utformats:

...[the] emphasis on 'stranger danger' [...] has contributed to the expansion of the prison industrial complex, as media and politicians have exaggerated the frequency of stranger-based attacks, implying that harsher laws are needed. (Meyer 2014, s. 122)

2016 års utredning *Kraftsamling mot antiziganism* (SOU 2016) behandlar frågan om romers rättigheter och deras utsatta situation. Liksom i den senare tidens offentliga och politiska utsagor framställs rasismen som ett strukturellt fenomen. Däremot framställs den inte som ett problem som går att spåra till samhället och dess institutioner, utan som en antiziganistisk ideologi som somliga medborgare omfattar och ger uttryck för, vilket i sin tur blir orsaken till romers utsatthet för hatbrott. Detta synliggörs bland annat i hur myndigheter anförtros uppgiften att bryta den strukturella rasismen:

Vi har ett brett uppdrag för att riva många av de strukturella och rasistiska hinder som romer möter i sin vardag. Det handlar i korthet om att vi ska säkerställa att de existerande myndigheterna gör vad de borde göra för att romer ska leva ett liv utan antiziganism. (SOU 2016, s. 148)

Det finns genomgående i utredningen en tendens att, likt tidigare utsagor, kritisera rättsväsendet, och i viss mån även förstå det som delaktigt i en diskriminerande struktur, men att samtidigt anförtro rättsväsendet uppgiften att riva de "rasistiska hinder" som existerar, med hjälp av befintliga medel. Det strukturella, som betydelsebärande tecken i relation till rasism, och i synnerhet den antiziganism som kommissionen utreder, artikuleras härigenom som ett individuellt problem som kan bekämpas genom strängare lagstiftning och mer "märkbare åtgärder":

Polisanmälningar om hatbrott med antiziganistiska motiv utreds i bristande utsträckning och leder mycket sällan till åtal. [...] Det är kommissionens mening att bristen på reaktion bidrar till att legitimera antiziganistiska förhållningssätt och försvårar ett nödvändigt förändringsarbete. Det faktum att anmälningar om hatbrott eller diskriminering inte får märkbara konsekvenser bekräftar dessutom romers negativa erfarenheter av samhällets förmåga att förändra situationen. Signalen om att romers rättigheter inte tas på allvar riskerar att förstärka och kvarhålla romer i en utsatt situation. (SOU 2016, s. 101)

Genom fokus på bristfälliga polisutredningar, det begränsade antalet åtal, och avsaknaden av konsekvenser förmedlas en vilja att förändra romernas utsatta situation genom myndighetsingripanden. Det finns således en tydlig tendens till att hatbrottsdiskursen anammar begrepp som strukturella mönster, strukturell utsatthet, och strukturell rasism, och framställer dessa som bakomliggande faktorer för den hatmotiverade brottsligheten, samtidigt som det strukturella i samma ögonblick ompolitiserar från en fråga om samhällsstrukturer till en fråga om hur rättsväsendets bristfälliga och otillräckliga interventioner vidmakthåller utsattheten för minoriteten i fråga. Det går vidare att se att ojämlikhetsdiskursen länkar samman ras- och etniskt motiverad diskriminering, brottslighet och ojämlikhet:

En annan risk är en etnisk uppdelning av den svenska arbetsmarknaden med en än större överrepresentation av invandrare i låglöneyrken. En sådan utveckling är inte önskvärd. Frågan är då om det går att komma till rätta med den här typen av problem enbart genom sådana åtgärder som t.ex. information, utbildning och frivilliga överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter. Den typen av åtgärder är självfallet såväl grundläggande som nödvändiga för att bekämpa diskriminering och rasfördomar. Detta förhållande utesluter dock inte på något sätt att också en lagstiftning kan behövas. (Prop. 1993/94, s. 34–35)

Utredningen identifierar en olycklig trend i invandrares positionering på en alltmer ojämlik arbetsmarknad. Utsagan osynliggör samtidigt den process som har skapat denna ojämlikhet och framställer i stället invandrares överrepresentation som ett problem. Förekomsten av låglöneyrken, och det ojämlika klassamhället, är inte artikulert som ett problem i sig. Problemet hävdas snarare vara att invandrare innehar dessa yrken, och att det i sin tur kan vara ett symptom på etniskt motiverad diskriminering. Åtgärden blir med andra ord inte att angripa den struktur som hänvisar icke-vita kroppar till underklassen, utan en lagstiftning som förbjuder detta att vara rasmässigt motiverat. Detta kan liknas vid kriminalpolitikens avskräckande straff(skärpning) som riktas mot motivet, det vill säga det är inte nödvändigtvis våldet i sig som ska bekämpas utan våldets *rasmässiga* karaktär.

Det tycks finnas en kontinuitet vad gäller den paradoxala, antirasistiska kriminalpolitiken som den förmedlas i utredningar och politiska utspel under de senaste decennierna. Kontinuiteten kan uttryckas som den effekt politiken vill åt, vad som ska uppnås, och hur det ska uppnås: det vill säga det

demokratiska samhället, fritt från rasism och brottslighet. Denna strävan går givetvis hand i hand med dels den bild av Sverige som diskursivt reproduceras, dels med övriga kriminalpolitiska samtidigheter i ett narkotika- och brottsfritt samhälle. Men det tycks även finnas en särskild rasmässig ideologi som genomsyrar denna vilja, och som i synnerhet synliggörs i hatbrottsdiskursen, inom vilken förövare positioneras som extrema Andra medan offren homogeniseras. Detta kan förstås som en process inom vilken Vi älskar, och de Andra hatar (jfr Molina 2011). Lagstiftningen ter sig i detta perspektiv tudelad: å ena sidan utgör dess existens ett bevis på och en måttstock för hur samhället bemöter rasism (genom hårda tag och genom att betona det allvarliga i situationen), och dessutom något som ständigt kan utökas och expandera (genom straffskärpningar och inkludering av ytterligare offersubjekt). Samtidigt förefaller dess existens exkludera idén om rasismen som inneboende i samhället och som en integrerad del av nationsbygget och när väl moment av hat upptäcks, behandlas det som en avvikelse som kan korrigeras, straffrättsligt, liksom på ett individuellt plan. Detta är en oundviklig följd av att den strukturella rasismen inte kan inbegripas i det juridiska, objektivistiska ramverket. Att föra en sådan politik skulle, som Teun van Dijk (1992, s. 97) uttrycker det, "be lending support to a form of sociopolitical analysis that is no longer manageable" (van Dijk 1992, s. 97).

Rasmotiverat våld inom en antirasistisk kriminalpolitik

Detta kapitel har undersökt hatbrottslighetens politisering i olika offentliga utsagor. Särskild vikt har lagts vid att synliggöra och analysera hur hatet som samhällsligt problem framställs liksom de idéer om hatbrottslighetens offer- och förövarskap som de diskursiva framställningarna bygger på och för med sig. Vidare har kapitlet behandlat hur, och varför, hatmotiverad brottslighet har betraktats och framställts som ett samhällsproblem från 1990-talet och framåt. Kontinuerligt beskrivs hatet som problematiskt i förhållande till demokratin och integrationen. Värnandet om det mångkulturella samhället och om de nya svenskarnas integration föreställs som utmanat till följd av den rasistiska brottslighetens samhällsspridning. Demokratin inordnas i ett rättsoptimistiskt perspektiv, varför kriminaliserandet av hat föreställs som ett nödvändigt recept för demokratinns fortlevnad. Andra diskurser i politiska

utsagor har sammanlänkat kriminaliseringen av hat med en begränsning av yttrandefriheten vilket i sin tur också ses som ett hot mot demokratin.

Problemkonstruktionerna har vidare exkluderat förståelsen av rasism som strukturell och samtidigt som den rasistiska brottsligheten har sammanlänkats med individuella rasister. 1993 års proposition konstruerade utsatthetsrisken som icke-hierarkisk, i den meningen att särskilda grupper inte nödvändigtvis framställdes som mer utsatta för risken att drabbas av hatbrott. I stället målades förövaren upp som ett hot mot samtliga medborgare i landet. I 1998 års departementsutlåtande tydliggörs hur det rasistiska våldet inte bottnar i en maktordning, utan kan drabba alla (Ds. 1998a, s. 15). Denna förståelse av hatets offerskap följer i viss mån den offentliga antirasistiska kriminalpolitiken under hela tidsperioden, och även strukturell rasism kan inbegripas som en del av problemkonstruktionerna. Vidare har kapitlet visat hur nya (politiska) subjekt inkluderas i relation till hatbrott och däribland icke-heterosexuella och sedermera även transpersoner. Även i relation till dessa offergrupper har förövarkonstruktionen tett sig som relativt statisk och av materialet att döma förkroppsligad av extrema Andra.

Samtidigt har materialet i viss mån kunnat synliggöra moment då hatbrott som ett flytande fenomen icke desto mindre stabiliseras på en diskursiv nivå genom att ställas mot andra brott med andra motiv och främst med *heders*motiv. I utsagorna uttrycks en oro för hatbrottslighetens instabilitet i förhållande till lagrummen inom vilka hatbrott inbegrips. I synnerhet har denna instabilitet grundat sig i en svårighet att rama in och legitimera offerskapet. Det hedersrelaterade våldet inramas samtidigt som ett *annat* problem än det hatmotiverade våldet, med andra förklaringsmodeller.

De Andra, de som står bortanför samhällets gemensamma moral, förkroppsligar vidare den antagonistiska horisont som utmanar samhällets harmoni (Tollin 2011). Genom utpekandet av både externa och extrema Andra, förskjuts således problemet från en strukturellt samhällelig angelägenhet i behov av politisk intervention, till något som Vi redan avvisar. Genom artikulerandet av den rasistiska Andra kan problemet begreppsliggöras i termer av ett individuellt våld. Hatbrottspolitikens funktion kan i denna bemärkelse liknas vid det som Sara Ahmed beskriver som "a politics of feeling good, which allows people to relax and feel less

threatened, as if we already 'solved' it and there is nothing else to do" (Ahmed 2006, s. 121). Senare års utredningar betonar förvisso ibland den strukturella rasismen. Emellertid tenderar utsagorna att inte endast förbise vad det strukturella egentligen innebär, utan även hur strukturerna ska motverkas. Detta synliggör en kontinuitet vad gäller hur åtgärder mot hatmotiverad brottslighet bemöts kriminalpolitiskt. Det handlar om ett våld vars straffrättsliga konsekvens motiveras utifrån idéer om förövarens avvikelser från samhällets gemensamma moral. Offret utnyttjas således inte bara i den repressiva kriminalpolitikens utformning (se Tham 2011), utan även i upprätthållandet av bilden av den inkluderande och goda nationen.

Den rasistiska brottsligheten blir följaktligen hela samhällets angelägenhet. I konstruktioner av hatbrottsligheten blir inte endast "människor från skilda kulturer" potentiella offer för våldet, utan även samhället i stort. Detta underbyggs av att alla medborgare "kan pekas ut som 'annorlunda' och bli intoleransens offer" (Prop. 1993/94, s. 15). Ur ett diskursteoretiskt perspektiv blir "det rasistiska" ett centralt och privilegierat tecken i konstruktionen av samhällets gemensamma antagonism, och skapas tillsammans med utpekandet av högerextrema rörelser (Laclau & Mouffe 1985). Vi kan följaktligen förstå utpekandet av de förkroppsligade hoten som ögonblick när den antirasistiska diskursen tillfälligt fixeras, samtidigt som den antagonistiska Andra konstitutivt tillåts definiera, och spegla, samhällets demokratiska och liberala ambition om antirasism, tolerans och inkludering.

En poäng som inte sällan görs i studier av det samtida postpolitiska tillståndet är att den nyliberala hegemonin inte nödvändigtvis kännetecknas av acceptansen av liberala värderingar (Brown 2005; Tollin 2011). Straffskärpningar och bestraffningar av intolerans kan därigenom ramas in inom ett forskningssammanhang som studerar hur förändringar i myndigheters och polisens verksamhet utövas inom en nyliberal samhällsordning (Garland 1996; Roberts & Mahtani 2010; Rose 1996; se även Aas 2013). Även antirasismen inordnas i nya, decentraliserade, nyliberala styrningstekniker enligt denna hatbrottsforskning (jfr. Jacobs & Potter 1998; Jacobs 2002; Mason 2005; se Meyer 2014; Spade 2013).

Studien har också visat att offentliga och politiska utsagor förvisso lyfter fram och erkänner olika maktordningar liksom rasistiska strukturers betydelse, men att dessa utsagor och deras kunskapsproduktion samtidigt sällan

bottnar i politiska förslag som kräver en politisk förändring utöver en höjd straffskala eller inkluderingen av (ytterligare) politiska subjekt. Det går att förstå detta som ett inslag i en nyliberal, repressiv kriminalpolitik som exploaterar antirasistiska artikulationer om icke-vitas förtryck i form av ett slags appropriering av det antirasistiska narrativet.

Slutligen verkar avsaknaden av en politisk intervention som syftar till att bryta rasmaktsordningen korrelera med skapandet av en förövar- och offerrelation, där det politiska subjektet "invandrare" framställs som hotat av de extrema och externa hatmotiverade förövarna. Genom denna manöver kan de politiska, antagonistiska motsättningarna ompolitiserars från en fråga om struktur till åtgärder riktade mot individen. Med Mouffes (2008) terminologi kan detta beskrivas som ett tillstånd inom vilket icke-rasism och intolerans för intolerans upprättas som en självklarhet via en tudelad andrafiering i form av en fiende förkroppsligad av de extrema Andra och ett offer som representeras av de icke-normativa Andra. Det antirasistiska Självvet och den toleranta och neutrala samhällskroppen är samtidigt fortsatt redo för att omfamna nya offergrupper. Den antirasistiska kriminalpolitiken formuleras i stället enligt nyliberalismens princip om individualism som påbjuder straffskärpningar för enskilda individer. Samhällets bemötande av hatbrott undergräver därmed alla försök att motverka icke-vitas marginalisering och underordning på en strukturell nivå.

Referenser

Utredningar, riksdagsmaterial och propositioner

- Ds. (1998a). *Rasistiskt och främlingsfientligt våld*. Inrikesdepartementet. Departementsserien. 1998:35.
- Ds. (1998b). *Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?* Finansdepartementet. Departementsserien 1998:57.
- Motion (2006/07). Motion till riksdagen. 2006/07:So385.
- Motion (2011/12a). Motion till riksdagen. 2011/12:Ju328.
- Motion (2011/12b). Motion till riksdagen. 2011/12:Ju378.
- Prop. (1993/94). *Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet*. Proposition. 1993/94:101.
- Prop. (2001/02). *Hets mot folkgrupp, m.m.*. Proposition. 2001/02:59.
- Prot. (1995/96). Riksdagens protokoll. 1995/96:15.
- Prot. (1998/99). Riksdagens protokoll. 1998/99:91.

- Prot. (2000/01). Riksdagens protokoll. 2000/01:83.
- Prot. (2002/03). Riksdagens protokoll. 2002/03:16.
- Skr. (2000/01). *En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering*. Regeringens skrivelse. 2000/01:59.
- Skr. (2001/02). *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*. Regeringens skrivelse. 2001/02:83.
- Skr. (2007/08). *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Regeringens skrivelse. 2007/08:39.
- SOU. (1997). *Steg mot minoritetspolitik - Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Statens offentliga utredningar. 1997:193.
- SOU. (2000). *Organiserad brottslighet, hets mot folkgrupp, hets mot homosexuella, m.m. - straffansvarets räckvidd*. Statens offentliga utredningar. 2000:88.
- SOU. (2012). *Främlingsfienden inom oss*. Statens offentliga utredningar. 2012:74.
- SOU. (2016). *Kraftsamling mot antiziganism*. Statens offentliga utredningar. 2016:44.

Litteratur

- Aas, K. F. (2013). *Globalization and crime*. London: Sage.
- Ahmed, S. (2006). The non-performativity of anti-racism. *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism*, 7(1), 104 –126.
- Ahmed, S. (2012). *On being included. Racism and diversity in institutional life*. Durham: Duke University Press.
- Bacchi, C. L. (1999). *Women, policy and politics. The construction of policy problems*. London: Sage.
- Bacchi, C. L. (2009). *Analysing policy. What's the problem represented to be?* French Forest: Pearson.
- Balibar, É. (2002). *Politics and its other scene*. New York: Verso.
- Bowling, B. (1999). *Violent racism. Victimization, policing and social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Brottsförebyggande rådet (2002). *Hatbrott, en uppföljning*. Rapport 2002:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2015). *Brottsförebyggande rådet. Polisanmällda hatbrott ökar*. <https://bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/press/2015-08-05-polisanmalda-hatbrott-okar.html> [2022-10-30]

- Brottsförebyggande rådet (2016). *Hatbrott 2015. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott*. Rapport 2016:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brown, W. (2005). Moralism som antipolitik. *Fronesis*, 19–20, 97–134.
- Bäcklin, E. (2011). *Hycklande extremister. Varifrån kommer hotet? Perspektiv på terrorism och radikalisering*. Rapport 2011:2. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Carlbaum, S. (2012). *Blir du anställningsbar lille/a vän? Diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasiereformer 1971–2011*. Umeå universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse and Society*, 3(1), 87–118.
- Feeley, M., & Simon, J. (1992). The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications. *Criminology*, 30(4), 449–474.
- Flyghed, J. (2013). Politiskt motiverad brottslighet bland unga. I Estrada, F., & Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur, ss. 25–58.
- Garland, D. (1996) The limits of the sovereign state. Strategies of crime control in contemporary society. *The British Journal of Criminology*, 36(4), 445–471.
- Granström, G., Mellgren, C., & Tiby, E. (2016). *Hatbrott? En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- von Hofer, H. (2011). *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Hübinette, T. (2013). Swedish antiracism and white melancholia: Racial words in a post-racial society. *Ethnicity and Race in a Changing World*, 4(1). 24–33.
- Hübinette, T., & Lundström, C. (2014). Three phases of hegemonic whiteness: understanding racial temporalities in Sweden. *Social Identities*, 20(6), 423–437.
- Jacobs, J. (2002). Hate crime: Criminal law and identity politics. *Theoretical Criminology*, 6(4), 481–484.
- Jacobs, J. & Potter, K. (1998). *Hate crime: Criminal law and identity politics*. New York: Oxford University Press.
- Johnson, P. E. (2017). Walter White(ness) lashes out: Breaking bad and male victimage. *Critical Studies in Media Communication*, 34(1), 14–28.

- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lawrence, F. (1999). *Punishing hate: Bias crimes under American law*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lernestedt, C. (2011). Brottsofferskepnader. I Lernestedt, C. & Tham, H. (red.) *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Stockholm: Norstedts Juridik, ss. 410–428.
- Listerborn, C., Molina, I., & Mulinari, D. (2011). Introduktion. I Listerborn, C., Molina, I., & Mulinari, D. (red.) *Våldets topografier. Betraktelser över makt och motstånd*. Stockholm: Atlas, ss. 1–14.
- Mason, G. (2005). Hate crime and the image of the stranger. *British Journal of Criminology*, 45(6), 837-859.
- Mella, O., Palm, I., & Bromark, K. (2011). *Mångfaldsbarometern 2011*. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.
- Mendelsohn, B. (1982). Socio-analytic introduction to research in a general victimological and criminological perspective. I Joachim, H. (red.). *The victim in international perspective*. Berlin: de Gruyter.
- Meyer, D. (2014). Resisting hate crime discourse: Queer and intersectional challenges to neoliberal hate crime laws. *Critical Criminology*, 22(1), 113–125.
- Molina, I. (2011). Den goda och den onda nationalismen. I Listerborn, C., Molina, I., & Mulinari, D. (red.). *Våldets topografier. Betraktelser över makt och motstånd*. Stockholm: Atlas.
- Mouffe, C. (2008). *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Perry, B. (2001). *In the name of hate: Understanding hate crime*. New York: Routledge.
- Perry, B. (2003). Introduction. I Perry, B. (red.). *Hate and bias crime. A reader*. New York: Routledge.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Roberts, D. J., & Mahtani, M. (2010). Neoliberalizing race, racing neoliberalism: Placing 'race' in neoliberal discourses. *Antipode*, 42(2), 248–257.
- Rose, N. (1996). The death of the social? Re-figuring the territory of government. *Economy and Society*, 25(3), 327-356.
- Spade, D. (2013). Intersectional resistance and law reform. *Signs*, 38(4), 1031–1055.

- Sveriges Television (2016). *Hatbrotten ökar: "Ingen gör någonting åt saken"*.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/amna-om-hatbrotten-ingen-gor-nagonting-at-saken> [2022-10-30]
- Säkerhetspolisen (1997). *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet under 1994 och 1995*. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Tesfahuney, M. (2005). Uni-versalism. I de los Reyes, P. & Kamali, M. (red.). *Bortom Vi och Dom*, SOU 2005:41, ss. 62–93.
- Tham, H. (2011). Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige. I Lernestedt, C. & Tham, H. (red.) *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Stockholm: Norstedts Juridik, ss. 23–49.
- Thomson, J. (2020). What's feminist about feminist foreign policy? Sweden's and Canada's foreign policy agendas. *International Studies Perspectives*, 21, 424–437.
- Tiby, E. (1999). *Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Tiby, E. (2005). Vem vinner och vem försvinner? Från händelse till hatbrott. I Sterky, M. S. (red.). *Kärlekens pris – en antologi om homofobi och heteronormativitet*. Avesta: Atlas, ss. 45–60.
- Tollin, K. (2011). *Sida vid sida: en studie av jämställdhetspolitikens genealogi 1971–2006*. Stockholm: Atlas.
- Young, J. (1986). The need for a radical realism. I McLaughlin, E & Muncie, J. (red.). *Criminological perspectives*. Thousand Oaks: Sage, ss. 4–30.